

ה. בעניין בעור חמץ ומצות מילה

שנינו במסכת פסחים (דף מט ע"א):

ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו, ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו. אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו - יחזור ויבער, ואם לאו - מבטלו בלבו.

המשנה עוסקת במי שהולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו לפני שעה שישית, שהרי מבואר במשנה שאם לא יכול לחזור לביתו מבטלו בליבו, והרי ביטול חמץ הוא רק עד שעה שישית. מה הדין אם הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו לאחר שעה שישית ונזכר שיש לו חמץ בביתו, שכבר אינו יכול לבטל? קביעה רווחת היא אצל הפוסקים שבמקרה כזה יש לבער את החמץ אע"פ שהמילה תידחה. נעמוד כאן על הסבר הדבר, וכן האם יש הבדל בעניין זה בין מילה בזמנה למילה שלא בזמנה. מתוך דיון זה נוכל לעמוד גם על גדריהם של חיובי מילה והשבתת חמץ.

נעיין קודם בדברי המהר"ם חלאווה (פסחים שם): "ודוקא קודם שש, אבל לאחר שש דלאו ברשותיה קיימא ולא מצי מבטל לה, אפילו אין לו שהות יחזור ויבער, ואף על גב דבפסח ומילה איכא כרת, לאו דחמץ עדיף דקדים איסוריה". מבואר בדבריו שיש בכה"ג "לאו" בשהיית החמץ, ואם כן סובר המהר"ם חלאווה שיש בל יראה ובל ימצא בערב פסח, וכשיטת רש"י (מסכת בכ"ק דף כט ע"ב ד"ה משש שעות ולמעלה, וכהבנת הנודע ביהודה מהדורא קמא חלק או"ח סימן כ' בדעת הרמב"ם - הלכות חמץ ומצה פרק ג' הלכה ח' - ודלא כראב"ד). וכן צריך לומר שלא סובר

כדעת התוספות (פסחים דף כט ע"ב ד"ה רב אשי בשם ר"י) שהמשהה חמץ על מנת לבערו אינו עובר עליו. ומכיון שעובר על הלאו מיד בחצות, הרי שקדים איסוריה למילה ופסח, שאת מצוותם יבטל רק בסוף היום.

גם המגן אברהם כותב שעליו לבער חמצו, אבל הסברו שונה (סימן תמ"ד ס"ק י"א): יבטלנו בלבנו - דבמקום מצוה אוקמוה אדאוריית'. ומשמע דאם הוא מתחלת שעה ו' ולמעלה דאינו ברשותו לבטל, יחזור מיד, וכ"מ ברמב"ם, משום דהאי עשה והאי עש', ועשה דתשבתו חמיר טפי שכל שעתא עובר עליו משא"כ במילה ואינך.

לפי דברי המגן אברהם, אף לדעות הסוברים שאין בל יראה ובל ימצא עד הלילה, ואין בו אלא עשה דתשבתו, אם נזכר לאחר חצות יחזור מיד. ועם הדבר הוא שעשה דתשבתו חמיר טפי, ולא מטעם המהר"ם חלאווה משום שלאו דחמץ עדיף. דברי המגן אברהם שבתשבתו עובר בכל שעתא, מה שאין כן במילה, שלגביה מפורש בגמרא (יומא דף כח עמוד ב) שאין חיובל הקדימה אלא מטעם זריזין מקדימין למצוות. וראה בבאר היטב (סימן תמד ס"ק ט') בשם אבן העזר שחלק על המג"א, וס"ל שההולך לדבר מצווה אינו חוזר לבער חמצו אפילו לאחר שש, על פי דברי התוספות דמשהה חמץ על מנת לבערו אינו עובר עליו. ואולם יש לדחות שדברי התוספות נאמרו לעניין בל יראה ובל ימצא, ולא לעניין תשבתו.

יסוד דברי המגן אברהם הוא שעל תשבתו עובר בכל שעתא, משא"כ במילה. הנחתו בעניין תשבתו היא שלא כדברי הצ"ח

במילה, וכתב מחצית השקל: "לא הבנתי, הא גם מילה ואפילו שלא בזמנה כל שעתה עובר". ומשמע מלשונו שבזמנו ודאי עובר בכל רגע, וזה תמוה שזו גמרא מפורשת ביומא שזה רק משום זריזין. ואולי צריך למחוק את המילה "ואפילו" אלא שאל רק ממילה שלא בזמנה, אך צ"ע, דמהיכי תיתי שהמגן אברהם מדבר על מילה שלא בזמנה? עכ"פ ניתן לקבל דבריו לפחות לעניין מילה שלא בזמנה, שחיובה היא בכל רגע, ולכן אין ביעור חמץ עדיף עליה.

אמנם המשנה ברורה מקבל את החילוק בין מילה בזמנה למילה שלא בזמנה, שדוקא שלא בזמנה חיובה בכל שעתא. אלא שהוא סובר שגם בכה"ג, עליו לדרחות את המילה ולבער את החמץ. יעויין בדבריו (ס"ק כט) שכתב כדברי מ"א ומשום שתשביתו חמיר טפי שהוא עובר עליה בכל רגע מה שאין כן במילה. ובשער הציון כתב שאמנם במילה בזמנה יש רק משום זריזין, מכל מקום גם במילה שלא בזמנה שחיובה בכל רגע, גם כן תשביתו עדיף, וז"ל שער הציון:

ולענ"ד הצדק עם המ"א, שבמילה אף שחיובה ביום השמיני מ"מ זמנה הוא כל היום, אלא שזריזין מקדימין, משא"כ העשה דתשביתו הוא מתחיל תיכף לאחר חצות וא"כ חיובה קודם. ואף דעי"ז שיבער ממילא ידחה לבסוף המילה על יום אחר לית לן בה. וגם במילה שלא בזמנה שחיובה בכל רגע ורגע, מ"מ לא דמי לעשה דתשביתו, דלענין חמץ דכתיב אך ביום הראשון ילפינן מינה שאסור להיות חמץ בבית ישראל מחצות היום של ער"פ עד כלות ז' ימי פסח, וכשמבטל יום אחד מצוה זו שוב א"א לתקן אותו יום, והוי חסרון שלא יוכל להמנות,

(פסחים דף ו ע"ב ד"ה משש שעות), שכותב שעל עשה דתשביתו אינו עובר עד שתחשך, שאין עשה זה דומה לבל יראה שעובר בכל רגע, אלא עשה זה הוא דומיא דעשה ביום השמיני ימול, שכל היום זמנו אלא שזריזין מקדימין, ואם לא הקדים ומל רגע קודם שחשיכה אף שלא היה זריז מכל מקום לא עבר על עשה. שאלה זו האם תשביתו עובר בכל רגע, תלויה במחלוקת הראשונים. יש לדייק מן התוספות (פסחים דף כט ע"ב ד"ה רבי שמעון), שהביאו את דעת רבי שמעון שחמץ לפני זמנו אסור באכילה מטעם תשביתו. התוספות שאלו למה שורפין לר"ש, יסיקנו מעט מעט עד הלילה תחת תבשילו, ותשובתם היא שגזרו שמא יאכלנו. מוכח מדבריהם אלה שאין חיוב של תשביתו כל רגע. וכן משמע משיטת בעל המאור (דף ג ע"א ברי"ף), שלדעת רבי שמעון אם אוכל משש שעות ומעלה אין לה השבתה גדולה מזו, אבל לכתחילה לא שרינן ליה למיכל. אך בהשגות הראב"ד שם כתב שאינו רשאי להשהותו גם לרבי שמעון, משום שיש איסור בל יראה ובל ימצא מכח העשה שנאמר בו תשביתו. וזה כדברי המגן אברהם שתשביתו חיובו בכל רגע. וכן כתב בדברי יחזקאל (סימן י' אות ד') בדעת הרא"ש. ובביאור המחלוקת אם יש תשביתו בכל רגע, נראה דזה תלוי האם מצוות תשביתו פירושה חיוב להשבות, או שהמצווה היא שיהיה מושבת (שאלה זו נדונה באריכות במנחת חינוך מצוה ט').

הנה יש לעיין אם מה שדוחים מילה כדי לבער את החמץ הוא גם במילה שלא בזמנה. עמד על כך המחצית השקל, שכתב על דברי המגן אברהם שלאחר שש יחזור מיד משום שעשה דתשביתו כל שעתה עובר מה שאין כן

שבת, אם כן כל שכן שדוחה את תשבתו. ובגמרא שבת (דף קלב ע"ב) יש ק"ו כעין זה: "ומה שבת חמורה - מילה דוחה אותה, צרעת לא כל שכן". ואם כן הרי זה קל וחומר: הרי תשבתו אינו דוחה שבת, ומילה בזמנה דוחה שבת, קל וחומר שמילה תדחה תשבתו.¹ ואולי משום כך מסביר מחצית השקל את דברי המגן אברהם רק במילה שלא בזמנה.

והנה, יש מחלוקת ראשונים לגבי מילה בשבת, האם השבת הותרה או ששבת דחוייה בפני המילה.² ואם נאמר ששבת הותרה אין כאן ק"ו, דמה שמלים בשבת אין זה משום שמילה חמורה משבת אלא משום שהותרה לגבי מילה והרי היא כיום חול, ולכן אף אם מילה הותרה בשבת, אין מכאן ראייה שהיא דוחה מצוות תשבתו. אבל אם כן, איך עושה הגמרא קל וחומר ממילה שדוחה שבת, צרעת לא כל שכן, והרי שבת הותרה? לחומר הקושיה יש לומר שהגמרא סוברת שם ששבת דחוייה לגבי מילה. ועיין רמב"ם (הלכות מילה פרק א' הלכה ט') שלמסקנה מילה דוחה צרעת משום שעשה דוחה לא תעשה.³

משא"כ במילה סוף סוף ימול אותו ולא חיסר אלא מה שהשהה מלקיים.

ודבריו צריכים עיון, שהרי המגן אברהם נתן טעם לדבריו, משום שתשבתו עובר בכל רגע מה שאין כן מילה. והמשנה ברורה סובר דגם במקום ששתי המצוות שוות ובשתייהן עובר בכל רגע, מכל מקום תשבתו עדיף. אך זה לא קשה, משום שהמגן אברהם דיבר על מילה בזמנה, ואם לא ימול ביום השמיני הרי הפסיד את המצווה של ביום השמיני ימול לגמרי, ולכן הוצרך לומר שהקדימה של תשבתו היא משום שעובר בכל רגע, משא"כ מילה בזמנה. אבל המשנה ברורה כתב לגבי מילה שלא בזמנה, שגם עליה עוברים בכל רגע, וכתב מכל מקום עדיפה מצוות תשבתו לדעתו, משום שהוא חסרון שלא יוכל להימנות. אך עדיין צריך עיון: דאם בשניהם עובר בכל רגע הרי גם במילה זה חסרון שלא יוכל להימנות? ונראה דסבירא למשנה ברורה ששונה מילה שלא בזמנה ממצוות תשבתו, בתשבתו עובר בכל רגע משום שהמצווה משעה שישית היא שהחמץ יהיה מושבת. אבל במילה עובר בכל רגע, לא משום שהמצווה היא שיהיה מהול, אלא משום שיש עליו חיוב כל רגע שלא להשהות את מצוות המילה המוטלת עליו, ולכן אין כאן חסרון שלא יוכל להימנות, שהרי המילה עצמה תעשה.

אמנם על עצם דברי המשנה ברורה שעדיפה מצוות תשבתו על מצוות מילה בזמנה משום שחיובה קודם ואף אם תדחה המילה למחר, הקשה בספר דברי יחזקאל (סימן י"ב אות ב') שמשמע בדבריו שחיוב מילה בזמנה נדחה מפני מצוות תשבתו, וקשה, מדוע חוזר לבער חמץ והרי מילה בזמנה היא חמורה ודוחה

1 ועיין בדברי יחזקאל שכתב ששאלה זו קשה גם על המשנה, מדוע מצוות השבתה קודם חצות שאינה אלא דרבנן דוחה את מצוות המילה? וכתב שע"כ צריך לומר שכאן העמידו חכמים דבריהם נגד מילה החמורה בשב ואל תעשה לאחרה ואם כן הוא הדין לדחותה למחר.

2 עיין תוספות שבת בריש פרק רבי אליעזר דמילה (דף קל ע"א ד"ה רבי אליעזר), ובחידושים המיוחסים לר"ן שם, ובביאור הגר"א על שו"ע יו"ד סימן רס"ו אות כה. ועיין קובץ הערות יבמות סימן יח אות ז'.

3 עיין משנה למלך הלכות טומאת צרעת (פרק א' הלכה א'). ובדרך אחרת יש לדון על פי חידושי

והוא מכשול גדול כדי שימות החוטא
בחטאו.

וכתב בדבר אברהם שמדברי הרמב"ם מוכח
שבמילה שלא בזמנה עובר בכל רגע
ורגע. ולכן פסק שאם יש לו למול שתי מילות,
אחת בזמנה ואחת שאינה בזמנה, שלא בזמנה
קודמת אם אפשר למול את שתיהן באותו יום,
משום שמילה בזמנה היא רק מדין זריזין, ואילו
על מילה שלא בזמנה עובר בכל רגע ורגע. עוד
כתב שהחולקים וסוברים שאין חיוב בכל רגע,
אילו ראו את דברי הרמב"ם בפירוש המשנה היו
חוזרים בהם.

אבל נראה שבכל זאת ייתכן שגם במילה שלא
בזמנה אין חיוב כל רגע, בניגוד להשבתת
חמץ. שהרי פשוט הרמב"ם בהלכות מילה
(פרק א' הלכה ח') היא שגם במילה שלא בזמנה
אין בה אלא דין של זריזין מקדימין:

אין מלין לעולם אלא ביום אחר עלות
השמש, בין ביום השמיני שהוא זמנה בין
שלא בזמנה שהוא מתשיעי והלאה שנאמר
ביום השמיני ביום ולא בלילה. מל משעלה
עמוד השחר כשר. וכל היום כשר למילה,
ואעפ"כ מצוה להקדים בתחלת היום שזריזין
מקדימין למצות.

ומוכח שגם מילה שלא בזמנה אין עובר בכל
רגע, אלא הטעם הוא רק משום זריזין
מקדימין. ועיין בדברי יחזקאל (סימן י"ב ענף
ב') שהוכיח כן מהגמרא יומא. ומה שכתב
הרמב"ם בהלכות מילה (פרק א' הלכה ב'):
"כשיגדל הוא חייב למול את עצמו, וכל יום
ויום שיעבור עליו משיגדל ולא ימול את עצמו
הרי הוא מבטל מצות עשה", מדבר רק אחרי
שיגדל. וכן כתב הגר"ח הלוי סולביצ'יק
(חידושים על פסחים דף ד' ע"א) שהדין שעובר

ראינו שמחצית השקל הבין מדברי המגן
אברהם שחיוב מילה שלא בזמנה היא
בכל רגע, אבל שהוא עצמו סובר בפשטות שאין
זה כך, וזו גם דעת המשנה ברורה בשער הציון.
ועיין בדבר אברהם (ח"ב סימן א') שהביא ראיה
לכך מפירוש המשניות לרמב"ם בסוף פרק רבי
אליעזר דמילה:

וממה שאני חייב להזכירך בכאן שהאדם
כשעבר ולא מל את בנו או יליד ביתו וחס
עליו ביום הח', עבר על מצות עשה גדולה
וחמורה, כי אין בכל המצות כמוה, ולא
ייתכן לו לעולם לשלם זאת המצוה, אבל זה
העון קשה יותר ממי שעבר עליו חג הסוכות
ולא עשה סוכה או ליל פסח ולא אכל מצה,
לפי שזה אחר שעבר יום הח' למילה לא
נפטר מזו המצוה, אבל הוא מצווה ומוכרח
למולו תמיד, וכל זמן שלא ימול אותו ויהיה
ערל יהיה עובר על מצות עשה שהגיע זמנה
וכשימול אותו תסור ממנו זאת העבירה
ויעשה מצוה, וכמו כן כל מי שיראה זה
האדם, רוצה לומר הילוד הערל ולא ימול
אותו עובר על מצות עשה עד שימול אותו,
כאילו היה בנו, וכשיגדל הילד ויגיע לזמן
חיוב המצוה, נפטר כל אדם ממילתו,
ונתחייב הוא למול את עצמו מיד, וכ"ז שלא
ימול עצמו הוא עובר על מצות עשה עד
שימול, וכשימול ואפי' באחרית ימיו אז
עשה מצוה וסר ממנו העון, ואם מת והוא
ערל אז יהיה מחוייב כרת הנזכר בתורה במי
שלא ימול, ואיני יודע בכל המצוות מצוה
כזאת, רוצה לומר שלא יתחייב בה מלקות,
הר"ן (שבת דף קלג ע"א) שגם מילה בצרעת
הלאו של השמר לך הותר ואכ"מ להאריך.

בכל שעה ושעה הוא רק על הבן כשיגדיל, משום שעליו החיוב להיות נימול וכל שעה שאינו נימול הוא עובר. אבל על האב יש רק מצווה לעשות את מעשה המילה ואינו שייך כלל לעבור בכל רגע ורגע. ועל האיית הדבר אברהם מהרמב"ם בפירוש המשנה שמשמע שגם גדול עובר בכל רגע, עיין היטב לשונו שהבאנו לעיל: "וכל זמן שלא ימול אותו ויהיה ערל יהיה עובר על מצות עשה שהגיע זמנה וכשימול אותו תסור ממנו זאת העבירה ויעשה מצוה... וכ"ז שלא ימול עצמו הוא עובר על מצות עשה עד שימול, וכשימול ואפי' באחרית ימיו אז עשה מצוה וסר ממנו העון". כלומר אם בסוף מל את בנו או את עצמו סר ממנו העון ועשה מצווה, דהיינו שסר ממנו עון של אי קיום מצוות מילה ונשארה רק עבירה השהיה, אבל אין זו עבירת המילה. ואם כן לא זו בלבד שאין כאן הוכחה כדברי הדבר אברהם, אלא אדרבא ראייה הפוכה. ולפי זה יש לחזור ולדון בשאלתו של הדבר אברהם, במי שיש לו שני תינוקות למול, אחד בזמנו ואחד שלא בזמנו. שכן אם יקדים מילה בזמנה ואחר כך מילה שלא בזמנה לא עבר על מצוות מילה, כיון שמרגע שימול תסור העבירה ומקיים מצווה, ואין הכרח להקדים את המילה שלא בזמנה.